

Horváth Zoltán

Kulturális intézmények térségi továbbgyűrűző hatása Szombathely példáján keresztül

Regional Impact of Cultural Institutions through the Example of Szombathely

ÖSSZEFOGLALÁS

A városrégiók központi városai meghatározó szerepet töltenek be a térség szolgáltatás el-látásában is. A nagyvárosok kulturális intézményrendszere is hatással van a környékbeli településekre, azokkal sok esetben jól működő hálózatot alkotva. Tanulmányom célja, hogy megvizsgáljam egy magyarországi középnagy város, Szombathely példáján keresztül a városi kulturális intézményrendszer területi kapcsolódásait, hatásait. Kutatási előfeltevésem szerint egy magyar megyei jogú város kulturális rendszere is aktív, folyamatos kapcsolatban van a környező városrégió többi településével, azok számára szolgáltatásokat, módszertani segítséget nyújtva, ritkább esetben a városon túl is egységeket működtetve. A kutatásomhoz szer-zetési dokumentumokat használtam fel, valamint interjúkat készítettem a vizsgált kulturális szervezetek vezetőivel.

Journal of Economic Literature (JEL)

kódok: O18, R58, Z13, Z18

Kulcsszavak: kultúra, területi politika, város-régiók, kulturális fejlesztések, kreatív városok

SUMMARY

The central cities of the city-regions also play a decisive role in the provision of services in the region. The cultural institutional system of the big cities also affects the surrounding settlements, forming a well-functioning network with them in many cases. The purpose of my study is to examine the territorial connections and effects of the urban cultural institution system through the example of a medium-sized Hungarian city, Szombathely. According to my research premise, the cultural system of a city with Hungarian county status is also active and in continuous contact with other settlements in the surrounding city region, providing them with services and methodological assistance, and in rare cases operating units outside the city. For my research, I used organizational documents and conducted interviews with the leaders of the investigated cultural organizations.

Journal of Economic Literature (JEL)

codes: O18, R58, Z13, Z18

Keywords: culture, territorial policy, city regi-ons, cultural developments, creative cities

HORVÁTH ZOLTÁN, tanársegéd ELTE Társadalomtudományi Kar Közgazdaságtudomá-nyai Intézet Üzleti Kommunikációs és Marketing Tanszék; doktorandusz, Széchenyi Ist-ván Egyetem Regionális- és Gazdaságtudományi Doktori Iskola; ügyvezető, AGORA Savaria Kulturális és Médiaközpont Nonprofit Kft. (zoltan.h.82@gmail.com).

BEVEZETÉS

A területi politika alatt olyan térbeli stratégiát értünk, amely egyaránt figyelembe veszi a természeti, földrajzi, gazdasági és társadalmi lehetőségeket. Az elméleti stratégiaalkotás mellett a gyakorlati, közpolitikai jelentősége is fontos. (Rechnitzer–Smahó, 2011.) Rechnitzer János a hazai nagyvárosok területi politikában és területfejlesztésben betöltött szerepét vizsgáló írásában kiemeli, hogy Magyarország túlságosan fővároscentrikus, és amellyel szemben a nagyvárosok nem kínálnak megfelelő mértékű ellenpólust. A jelentősebb városok (városhálózat szervezőközpontjai) négy, egymást is fedő csoportba sorolhatók. Legbelül vannak a regionális központok (Debrecen, Szeged, Miskolc, Győr, Pécs), nagyvárosnak számítanak a regionális központokkal kiegészülve azok a városok, amelynek lakossága meghaladja a 100 000 főt, de funkcióban is kiemelkednek a többiek közül (az előzőek mellett Nyíregyháza, Kecskemét, Székesfehérvár). A vármegyeszékhelyek találhatóak a következő kategóriában (további 10, összesen 18 település), a negyedikben pedig a megyei jogú városok (összesen 23) (Rechnitzer, 2019). A Rechnitzer és Smahó (2011) szerzőpáros városhálózat fejlesztési koncepció megalkotását szorgalmazza könyvében, amely kapcsolódik az európai településhálózathoz, kölcsönösen hat a szomszédos országok központi városaira, gondoskodik a folyamatosan alakuló közszolgáltatási igényekhez, a magyar centrumvárosok versenyképességét növeli, illetve erősíti a falvakkal a térségi együttműködést, decentralizál. Ezen célok eléréséhez szükség van több más elem mellett a kulturális fejlesztésekre is, amelyek átsugároznak a városok határain túl, azok térségére is. A városrégiók, tehát a városok és térségük egységes életterei, a területfejlesztés hatékony szereplői, ahol a gazdasági fejlesztések mellett az ökológiai, a szoci-

ális és a kulturális fejlesztéseket egyazon városi térben képzelik el (Vehrer, 1997). A kulturális intézményfejlesztések tehát egy átgondolt, térségi koncepció eredményei (Somlyódiné, 2008). Számos példa van arra, hogy a városrégiók nagyvárosi önkormányzatai nem csak a térségek komplex fejlesztésében töltenek be meghatározó szerepet, de térségi közoktatási, sport, közösségi és kulturális intézmények, létesítmények működtetői is lesznek. Magyarországon is hasonló folyamatok indultak meg azzal, hogy az Országgyűlés által elfogadott 2005-ös Országos Területfejlesztési Koncepció a város-vidék kapcsolatrendszerének erősítése érdekében – többek között – kulturális együttműködések is ösztönzött. Bár a kijelölt céloknek a dokumentum szerint 2013-ra teljesülniük kellett volna, máig megvalósíthatatlanok maradtak (Somlyódiné, 2019). A kulturális alapú városfejlesztések általában is elhibáztak, és több szempontot nem vesznek figyelembe, a városok kulturális fejlesztésekor például a térségi szempontok kevésbé érvényesülnek (Fábián, 2009) és gyakran félresikerülnek (Horváth, 2023).

2010 után az önkormányzatok feladatrendszere jelentősen átalakult és változott. A kulturális, közművelődési területen az állam több megyei feladatot átvállalt (Lentner, 2019), mások a megyei jogú városokhoz kerültek. A feladatrendszer átalakulása után a korábbiaknál nagyobb szerep hárult a megyei jogú városok kulturális intézményrendszerére, amelyeknek jelentősebb térségi hatásuk lett (Fekete, 2017). Ennek oka, hogy a közművelődési feladatellátás minden önkormányzat számára kötelező, jogszabályban rögzített feladat, amelyhez azonban a kisebb, gazdasági autonómiával nem rendelkező települések saját forrást hozzáadni nem tudnak (Buksó, 2020). A térségi kistélepléseknél ezért is szükségük van a városok támogatására. Erre a kisugárzó hatásra a globális folyamatok miatt is szükség van, amikor

a digitalizáció, a robotizáció, az automatizáció miatt az úgynevezett puha tényezők (kézségek, képességek) szerepe megnövekedett a gazdaságban. Ebben nem csupán az oktatási rendszernek, hanem a kulturális szektornak is óriási szerep jut (Pongrácz et al., 2022).

Tanulmányomban egy megyei jogú város, Szombathely térségi hatásait vizsgálom a kulturális intézményrendszeren keresztül. A vasi vármegyeszékhely önkormányzati fenntartású intézményeinek, valamint városi tulajdonú kulturális cégeinek a településen túli, vármegyei kapcsolatait, hálózatait, tevékenységeit mutatom be a 2017 és 2022 közötti időszakban. Kiindulási alapként használok Cerisola és Panzera (2021) tanulmányát, amely a városok továbbgyűrűző kulturális hatásáról szól. A téma aktuális: az utóbbi időben több szó esik a kreatív városokról, a kulturális alapú településfejlesztésről, hiszen a kutatók, a településvezetők, valamint a piac szereplői is felismerték, hogy a helyi gazdaságokon belül a kultúrának egyre meghatározóbb szerepe van. Magyarországon a téma feldolgozása megtörtént, azonban a kulturális gazdaságfejlesztést, a kreatív ipart leginkább városi szinten vizsgálták, ezzel szemben a városok térségi kulturális hatásairól szóló tanulmány alig akad.

Tanulmányom elején ismertetem Cerisola és Panzera tanulmányát, majd bemutatom Szombathely kulturális intézményrendszerét, végül az egyes önkormányzati kulturális szervezetek térségi hatását és tevékenységét. Munkám során az egyes szervezetek alapidokumentumait tekintettem át, azokat elemeztem, valamint strukturálatlan interjúkat készítettem Csapláros Andreával, a Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum igazgatójával, Baráthné Molnár Mónikával, a Berzsenyi Dániel Megyei és Városi Könyvtár igazgatójával, Kiss Barnával, a Savaria Szimfonikus Zenekar igazgatójával, Prikazovics Ferencsel, a Mesebolt Bábszínház

igazgató-helyettesével, valamint Németh Károllyal, a Weöres Sándor Színház produkciós menedzserével. Az AGORA Savaria Kulturális és Médiaközpont Nonprofit Kft. ügyvezetője, jelen dolgozat írója, így a szervezet tevékenységével kapcsolatban saját tapasztalataimra tudtam támaszkodni. Kutatásomhoz felhasználtam az egyes intézmények által rendelkezésemre bocsájtott statisztikai adatokat is.

Hipotézisem szerint a megyei jogú város kulturális szervezetei vármegyei szinten is jelen vannak, hatásuk a város területén kívülre is hatással van. A szervezetek aktív kapcsolatban állnak a vármegyei településekkel és azok lakosaival.

A KULTURÁLIS ÉS KREATÍV VÁROSOK TOVÁBBGYÜRÜZŐ HATÁSA

A kulturális és kreatív gazdaság városokban jellemző hatása nem áll meg a települések határain, hanem továbbgyűrűzik a tágabb térségbe is. A kulturális örökség és a kreativitás szorosan összefüggő fogalmak, amelyek egy településen az élhetőség, a fenntartható fejlődés és a gazdasági növekedés fő mozgatórugói is lehetnek, ám amíg az új ötletek és kezdeményezések elsősorban valóban a városokhoz köthetők, addig azok későbbi gazdasági hatása már regionális szinten érezhető, mindezek okán a kultúra és a kreativitás stratégiai lehetőséget is jelent (Vehrer, 2016).

A fenti témát járja körül Silvia Cerisola és Elisa Panzera 2021-es tanulmánya. A szerzők szerint az elmúlt húsz évben folyamatosan bővült azoknak a kutatásoknak a száma, amelyek a kulturális örökség helyi kreatív ipart fejlesztő hatásával foglalkoznak. A kulturális örökség és a kreatív ipar hatásai elsősorban lokális szinten érezhetőek, hiszen itt mind a helytörténet, mint a helyi közösségek meghatározók. A kreativitás jellemző módon a városokban érvényesül, ahol nagyobb számú az interakció és a tudás tovább

terjedése. A kreatív városok hatása aztán tovább gyűrűzik a térségre is. A szerzők célja, hogy a fentiek figyelembevételével a kulturális és kreatív városok (CCC-k) térségre kiterjedő hatásait vizsgálják tanulmányukban, illetve azt, hogy a területi feltételeknek milyen szerepük van e folyamat elősegítésében. Cerisola és Panzera azt állítja ugyanis, hogy az új ötletek ugyan a városokban születnek általában, a kultúra és a kreativitás a nagyobb településeken tud megvalósulni igazán, azonban ezek gazdasági hasznát a környező térségek is élvezik.

A kulturális örökség és a kulturális létesítmények az ezekhez kapcsolódó termékeket és szolgáltatásokat (építészet, régészet, helyi kereskedelem, reklám, turisztika) segítheti, valamint hozzájárul a városmárkák kiépítéséhez. A kultúrának közvetlen gazdasági hatásain túl olyan szociokulturális és pszichológiai hatásai is vannak, amelyek jelenthetnek további gazdasági előnyöket, úgymint például a kreativitás ösztönzése, vagy a helyi identitás megerősítése, amellyel az összetartozás érzése is erősödik, vagy akár az egyének és közössége jóléte. Vas vármegyei kutatásai alapján ezt igazolja Vehler–Papp (2020) tanulmánya is. Összességében elmondható, hogy a kulturális örökség olyan társadalmi vonásokat segít elő, amelyek helyspecifikus tényezőként befolyásolják a helyi gazdaság dinamikáját.

Cerisola–Panzera (2021) hangsúlyozza, hogy minden város egy sajátos környezetbe ágyazódik be, amely magában foglalja az anyagi és immateriális javakat, a magán, állami és közösségi erőforrásokat, a kognitív, szociális és társas vonásokat, az intézményi struktúrát, a kultúrát, a történelmet stb. Mindezek összessége a területi tőke, amelyre épül a területek versenyképességi potenciálja. A fenti összegző megállapítások után Cerisola és Panzera kitérnek arra a problémára még, hogy a kultúra és a kreativitás meglehetősen többdimenziós fogalmak, amelyek mé-

rése egyrészt nehézséget okoz, másrészt pedig nem igazán állnak rendelkezésre egyértelmű és összehasonlítható adatok. Ennek ellenére a kultúra és kreativitás eredményeinek bemutatása alapvető fontosságú annak érdekében, hogy ezeket a döntéshozók is figyelembe vegyék. A tanulmány ezért a Kulturális és Kreatív Városok Monitor adatbázisát (CCCM) használja, amely 190 városról tartalmaz információkat. Az adatbázis 29 részindikátor alapján állt össze, amelyek 3 fő csoportba sorolhatók, úgymint kulturális élénkség, kreatív gazdaság és az ezeket lehetővé tevő környezet. A kulturális élénkség alá tartoznak a különféle helyszínek és létesítmények (múzeumok, mozik, színházak stb.), illetve a kulturális aktivitások és vonzerők (pl. vendégéjszakák száma, kulturális helyszínek és programok látogatóinak száma, elégedettség). A kreatív gazdaságon belül értik például a kreatív és tudásalapú munkahelyek számát, a szellemi tulajdon és az innováció mértékét. A környezethez tartozik az oktatás és a humántőke erőssége, figyelembe véve az adott város bölcsész és IKT szektorhoz tartozó diplomásainak számát, az egyetemi rangsorokon elért eredményeket, de a nyitottsági, toleranciához és bizalomhoz kapcsolódó mutatókat is. A kulturális és kreatív hatások városi továbbgyűrűzésének vizsgálata érdekében a szerzők vizsgálták a városok NUTS2 régióját is. A szerzők az agglomerációra gyakorolt hatások vizsgálatához Cobb–Douglas városi termelési függvényét használták. Ez a módszer lehetőséget biztosít a szerzők számára, hogy megvizsgálják a termelési tényezők hogyan alakulnak át regionális szintű kibocsájtássá. Számításaikhoz a következő tényezőket vették alapul: GDP, tőkeállomány, felsőfokú végzettséggel rendelkező munkavállalók száma, a nem diplomás foglalkoztatottak száma, népesség, kulturális élénkség, kreatív gazdasági adatok, a kultúrát és a kreativitást támogató környezethez kapcsolódó adatok.

A vizsgálatok igazolták, hogy a kulturális és kreatív városoknak van a térségre is továbbgyűrűző gazdasági hatása, azonban a kutatásból az is kiderült, hogy önmagában a kulturális örökség megléte, vagy a kulturális intézmények még nem elegendőek a regionális gazdasági mechanizmusok elindulására, ahhoz mindenképpen szükségesek az ezekhez kapcsolódó aktivitások és egyéb társított vonzerők. Kicsit bonyolultabb a helyzet, ha a kreatív gazdasági hatások kisugárzását nézzük. A kutatás szerint ugyanis ez a hatás régiós szinten már nem annyira egyértelmű, hiszen a kreatív munkahelyek a városokra koncentrálódnak. A kultúrát és kreativitást támogató környezet nagyon különböző módon valósul meg az egyes városokban, ám azt tapasztaljuk, hogy ezek térségi hatása is viszonylag gyenge, ugyanakkor az összes tényező együttes hatása igenis érzékelhető regionális szinten.

SZOMBATHELY ÉS KULTURÁLIS INTÉZMÉNYRENDSZERE

Szombathely és térsége mind fejlettségben, mind kulturális jellemzők tekintetében a legfejlettebb 19 magyarországi térség közé tartozik, amely jelentős kulturális kapacitású központi szerepkört is jelent egyben (Fábián–Tóth, 2011).

A városban önkormányzati, civil szervezeti, magánvállalkozásban működő és állami kulturális jellegű szervezetek is megtalálhatók. Jelen dolgozatban csak az önkormányzati fenntartásban működő kulturális intézményeket, valamint tulajdonában álló nonprofit kft-eket vizsgálom. (A város kulturális intézményrendszerét Baranyai Gábor és Pozsgai Andrea 2015-ös tanulmányukban részletesen bemutatták.)

A település közművelődési feladataiért az AGORA Savaria Kulturális és Médiaközpont Nonprofit Kft. felelős, amely a központi épületen (AGORA–Művelődési és Sportház) kívül üze-

meltet mozik, turisztikai attrakciót (Víztorony), közlekedési parkot, valamint gyermeküdülőt, illetve hozzá tartozik a Szombathelyi Televízió és az önkormányzati hetilap (Savaria Fórum) is.

Bár az önkormányzat számára kötelező közművelődési alapszolgáltatásokat saját intézményén keresztül teljesíti, a város közművelődési megállapodást kötött három peremkerületi kulturális szervezettel (Herényi Kulturális és Sportegyesület, Zanati Kulturális és Sportegyesület, Gyöngyöshermán–Szentkirály Polgári Kör Egyesület), valamint egy tudományos ismeretterjesztő (Vas Megyei TIT Egyesület) civil szervezettel. A szombathelyi önkormányzati közművelődési rendszer velük teljes a helyi közművelődési rendelet alapján (*Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének 5/2020. (III. 5.) önkormányzati rendelete a helyi közművelődési feladatok ellátásáról*, 2020).

A Berzsényi Dániel Könyvtár nyilvános és szolgáltató könyvtárként gyűjteményt tart fent, közkönyvtári funkciót és vármegyei szinten Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszert (KSZR) működtet. Három fiókkönyvtárat (Hunyadi úti, Jáki úti, Kámoni), valamint egy kölcsönzőhelyet (Szentkirályi) működtet Szombathely városrészein, valamint felelős az Életünk című folyóirat kiadásáért (*A Berzsényi Dániel Megyei és Városi Könyvtár Szervezeti és Működési Szabályzata*, 2015).

A városi múzeumi rendszert a Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum működteti. A Savaria Múzeumon kívül további múzeum, kiállítóhely, gyűjtemény és egyéb intézményegység tartozik hozzá: Smidt Múzeum, Vasi Skanzen, Járdányi Paulovics István Romkert, ISEUM Savariense Régészeti Műhely és Tárház, Szombathelyi Képtár, Schrammel-gyűjtemény, továbbá a Szántó Piroska Emléklakás Budapesten, amely jelenleg nem üzemel. Jelenleg az intézmény fenntartásában működik a Szent Márton Intézet, valamint a Vasi Szemle folyóirat is (Savaria Múzeum Alapító okirat, 2020).

Amíg a közművelődés és a közgyűjtemények (könyvtár, múzeum) fenntartása kötelező feladat Szombathely város önkormányzata számára, addig az előadóművészeti szervezetek működtetése nem az, ugyanakkor a város rendelkezik színházzal (Weöres Sándor Színház), bábszínházzal (Mesebolt Bábszínház) és a Savaria Szimfonikus Zenekart is fenntartja.

A turisztikai desztináció kialakítása és fejlesztése érdekében létrehozott Savaria Turizmus Nonprofit Kft.-nek a szombathelyi önkormányzat nem egyedüli, de többségi tulajdonosa. Rajta kívül tulajdonrészrel rendelkezik a Szombathelyi Turisztikai és Testvérvárosi Egyesületben is. A társaság további célja a turistaforgalom minőségi növelésével a gazdasági, kulturális és társadalmi fejlődés generálása, a város vonzerőinek és szolgáltatásainak összekapcsolása, azok turisztikai csomagba szervezése, a turisztikai kínálat fejlesztése, a város és térsége pozitív imázsának kialakítása. Ezen túl szervezője a Savaria Történelmi Karneválnak, amely a vasi vármegyeszékhely legnagyobb kulturális fesztiválja. A Karnevált segíti a város által alapított Savaria Történelmi Karnevál Közhasznú Közalapítvány is, amely korábban a fesztivál szervezője volt, jelenleg a Turizmus Nkft-t segíti civil pályázati forrásokkal, valamint meglévő eszközeivel, tulajdonát képező vagyonával, illetve működteti Szombathely Katonatorténai kiállítását.

A SZOMBATHELYI KULTURÁLIS SZERVEZETEK TÉRSÉGI HATÁSA

A továbbiakban az önkormányzat által működtetett, vagy tulajdonolt kulturális szervezetek térségi hatását kívánom elemezni. Mindegyik fent bemutatott szervezet elsődleges feladata, hogy Szombathely Megyei Jogú Város területén végezze el feladatait, azonban egyikőjük szakmai tevékenységét sem lehet leválasztani a

térségi hatásuktól. A vármegyei szintű térségi kapcsolatok és továbbgyűrűző hatások, mint látni fogjuk, elősorban a közművelődési és közgyűjteményi szervezetek esetében erősebb (vidéki telephely, módszertani, szakmai feladatok, tanácsadás). Az előadóművészeti szervezeteknél a térségi tevékenység Szombathelyen kívüli fellépéseket jelent elsősorban. Ezt azonban számos tényező korlátozza (infrastrukturális feltételek, amelyek nem teszik lehetővé mindenhol az előadások megtartását). A legkönnyebben ebben a tekintetben a Mesebolt Bábszínház mozog, hiszen több produkciója minimális feltételek mellett is bemutatható. A Szimfonikus Zenekar számára már jóval szűkebbek a lehetőségek: kevés az alkalmas koncertterem a megyében. A Weöres Sándor Színház térségi tevékenysége még ennél is kevesebb, gyakorlatilag nincs vidékre tájoltatható produkciója. Kapcsolatuk a Szombathelyen kívül élő színházbarát közönséggel abból áll, hogy a színházi előadásokra más településekről is érkeznek egyénileg, vagy szervezett csoportokban, azonban ezekről a színház jelenleg nem vezet statisztikát (*Németh Károly produkciós menedzser szóbeli közlése*).

A közművelődés térségi hatása

Az AGORA Savaria Kulturális és Médiaközpont Nonprofit Kft. az egyetlen szombathelyi kulturális szervezet, amely a vármegyeszékhelyen kívüli, Vas vármegyei fiókteleppel rendelkezik: Felsőcsatáron működtet Gyermeküdülőt. A jelenlegi gyermeküdülő 1945-ben szakszervezeti üdülőként épült, majd úttörői üzemeltetésben működött, amit a rendszerváltás után a Gyermek Háza, ezt követően jogutója, az AGORA működtet. Az üdülő egy főépületből és egy hozzáépített étkező épületből, valamint raktárból áll, udvari WC és mosdóhelyiséggel. A megállapított szálláshelyek maximális száma 57 fő, amely pótlólagással bővíthető. A tábort

1. táblázat: Az AGORA-val közművelődési feladatokban együttműködő települések

	Település neve	Település lakosság száma		Település neve	Település lakosság száma
1.	Acsád	732	21.	Rábatöttös	251
2.	Balogunyom	1162	22.	Rum	1210
3.	Bozzai	328	23.	Salköveskút	422
4.	Bucusu	604	24.	Sé	1099
5.	Csempeszkopács	304	25.	Sorkifalud	663
6.	Csepreg	11525	26.	Sorkikápolna	266
7.	Dozmat	192	27.	Sorokpolány	821
8.	Felsőcsatár	466	28.	Söpte	800
9.	Gencsapáti	2611	29.	Szentpéterfa	1076
10.	Gyanógeregye	156	30.	Tanakajd	717
11.	Horvátlovó	195	31.	Táplánszentkereszt	2342
12.	Ják	2312	32.	Torony	1585
13.	Kisunyom	386	33.	Vasasszonyfa	399
14.	Meszlen	236	34.	Vaskeresztes	342
15.	Narda	509	35.	Vassurány	874
16.	Nárai	1067	36.	Vasszécseny	1387
17.	Nemesbőd	617	37.	Vasszilvág	382
18.	Nemeskolta	371	38.	Vát	695
19.	Perenye	640	39.	Vép	3704
20.	Pornóapáti	393	40.	Zsennye	99

Megjegyzés. Lakónépesség a 2001-es népszámlálás adatai alapján

Forrás: saját szerkesztés

általában évek óta visszatérő gyermekcsoportok használják. Az igénybe vevők saját szervezésű erdei iskolai táborokat vagy hagyományos szabadidős táboroztatást valósítanak meg az épületben és környékén. Kihasználsága elő- és utószezonban évenként változó, főszezonban állandóbb és biztosabb. Mind a táborozó csoportok létszáma, mind az egy turnusban táborozók létszáma is csökkenő tendenciát mutat. A legutolsó, nagyobb összegű javítás, felújítás 2015-ben történt. Az AGORA és a felsőcsatá-

ri önkormányzat közötti kapcsolat folyamatos, mindkét fél érdekelt abban, hogy minél több csoport érkezzon a táborba.

A fióktelep üzemeltetésén túl az AGORA több vármegyei település számára is végez közművelődési tanácsadási szolgáltatást. AGORA központ (Művelődési és Sportház épület) 2015-ben a TIOP-1.2.1.A-12/1-2013-0005 számú projekt keretében megújult. A projekt során vállalt 450.000–500.000 fős éves indikátorszámot és 54 közösségi, közművelődési funkciót öt évig,

2020-ig volt szükséges tartani, valamint az épületet minimum 10 évig közművelődési helyszínként kell működtetni. Nyolc funkcióhoz kapcsolódóan 40 településsel (1. táblázat), köztük két várossal (Csepreg és Vép) 10 évig tartó időszakra jött létre együttműködési megállapodás.

Az együttműködések tartalmi részét az alábbiakban foglalom össze:

- A településen működő közművelődési intézmények tevékenységének és szolgáltatásainak segítése, támogatása, amely az érintett települések kulturális programjainak összesítésén, pályázatok figyelésén át, művészeti csoportok tájoltatásáig terjed.
- A területen működő nemzeti és nemzetiségi etnikai önkormányzatok, valamint közművelődési intézmények, szervezetek tevékenységének támogatása térségi nemzetiségi napok szervezésével, szakmai fórumok szervezésével, pályázati források felkutatásával.
- A térség stratégiai szintű tervezésében való részvétel, szakmai közreműködés a területi és települési stratégiákban, különös tekintettel a kulturális, turisztikai, vidékfejlesztési stratégiák kialakítására, melynek része fejlesztő műhelymunkák szervezése is.
- A térség kulturális turisztikai szempontú fejlesztésében való közreműködés, amely elsősorban helyi értéktárak, valamint a partnerek számára országos, illetve vármegyei felmérések, elemzések elkészítésében való közreműködést jelenti.
- Közreműködés a közművelődési minőségfejlesztés programjában – közművelődési szakemberek továbbképzése: az érintett települések kérésére a közművelődési minőségfejlesztési program, illetve annak tervezetének véleményezése.
- Térségi közművelődési, kulturális és kreatív iparral (média, elektronikus és

nyomtatott sajtó, film, fotóművészet stb.) kapcsolatos informatikai adatbázisok működtetése.

- Részvétel a település jelentősebb kulturális rendezvényeinek szervezésében, nemzetközi kulturális kapcsolatainak gondozásában.
- Az egész életen át tartó tanulást segítő programok, szolgáltatások fejlesztésének, hatékonyságának elősegítése felmenő rendszerű amatőr művészeti események, vetélkedők szervezésével, kompetenciafejlesztő tevékenységek szakmai módszertanának kidolgozásával, az érintett települések számára múzeumpedagógiai, könyvtári, közművelődési programsorozatok előkészítésének gesztorálásával.

A könyvtár térségi hatása

A Bercsenyi Dániel Megyei Hatókörű Városi Könyvtár szintén végez térségi feladatokat. Szolgáltatási rendszerének jogi hátterét az 1997. évi CXL, az ún. kulturális törvény adja, melynek 64. § szerint a települési könyvtári ellátás a helyi önkormányzatok kötelező feladata, amelyet vagy önállóan végez az önkormányzat, vagy a vármegyei hatókörű városi könyvtár szolgáltatásait veszi igénybe. Ebben az esetben az önkormányzatok megállapodást kötnek az intézménnyel, és az igénybe vett szolgáltatások fogadására alkalmas könyvtári szolgáltató helyet működtetnek. A Könyvtárellátási Szolgáltató Rendszert (KSZR) a 39/2013. (V.31.) EMMI rendelet tovább pontosítja. Vas megyében a Bercsenyi Könyvtár által indított rendszer 2013-ban kezdte el a korábbi időszak ellátórendszeri, valamint mozgókönyvtári gyakorlatára alapozva. Az induláskor 194 település csatlakozott a rendszerhez, ez 2022-re 203 települést jelent (2. táblázat), amely 94%-os vármegyei lefedettséget takar, megközelítőleg 99 ezer fő ellátandó népességgel.

2. táblázat: Vas vármegyei KSZR ellátottság megoszlása lélekszám alapján 2022-ben

Települések lakosságszáma (fő)	KSZR ellátottság (db)
500 lakosig	134
501-1000 lakos	50
1001-1500 lakos	12
1501-5000 lakos	7

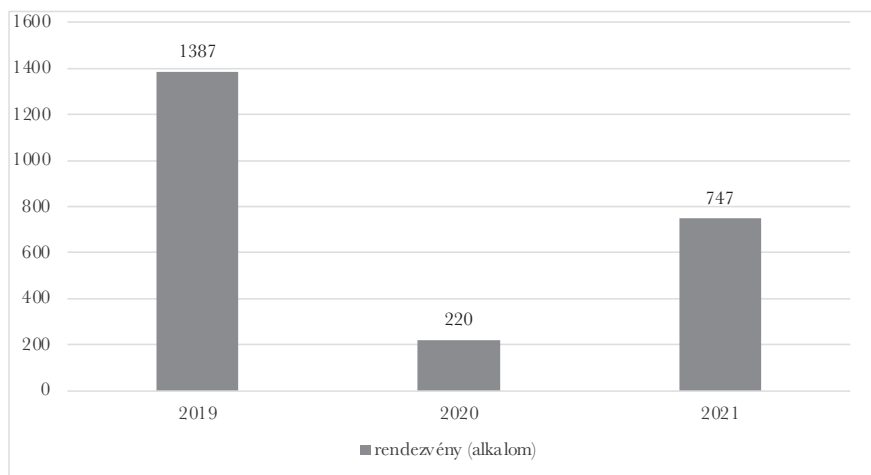
Forrás: Saját szerkesztés a Berzsenyi Dániel Megyei Hatókörű Városi Könyvtár adatszolgáltatása alapján

A KSZR finanszírozásának alapját a szerződést kötő települések lélekszámából számított kiegészítő állami támogatás adja, amely 60-65%-át folyóiratok, könyvek, hangskönyvek, nem hagyományos dokumentumok beszerzésére fordítják (2021-es adat szerint 22 940 könyvtári egység). A helyben lévő állománnyal ki nem elégíthető igények könyvtárközi kölcsönzéssel folyamatosan teljesülnek. Statisztikailag a jelenleg lezárt utolsó év (2021) szerint 1769 kérése teljesült a kistépüléseknek ilyen módon. Az állománygondozás részeként folyamatos a helyben lévő állományok selejtezése, a rongált, avult könyvek kivonása. 2021-ben 42

településen volt tételes, teljes körű állományellenőrzés. A rendszer részét képezi a térségi településeken a könyvtári rendezvények támogatása, elsősorban a könyvtárhasználatot, az olvasást népszerűsítő rendezvények szervezésével. A COVID19 járvány hatása érezhető mind a megszervezésre kerülő rendezvények, mind a látogatók számában (1., 2. ábra).

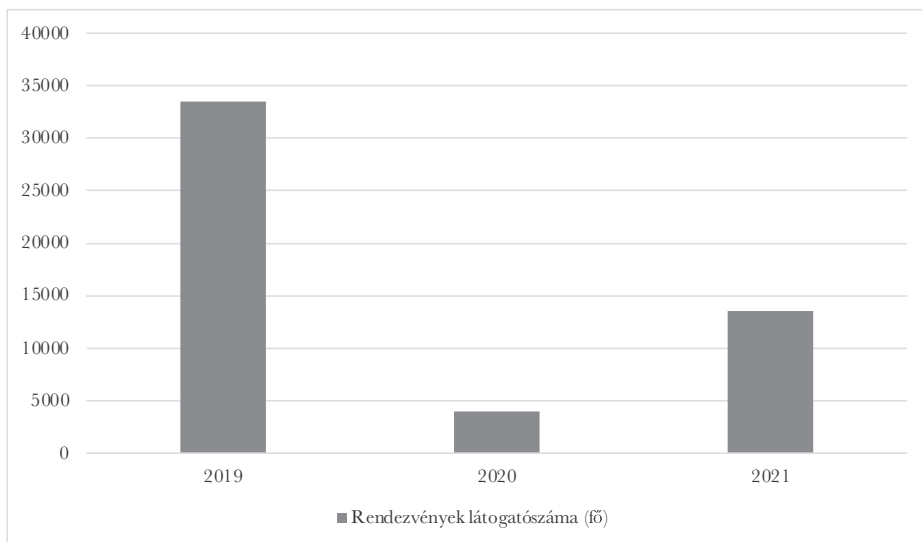
A rendezvények közül kiemelkedik a Meseháza, a Robotika (2021: 49 foglalkozás), a KönyvtárMozi (2015-től az első időszakban éves 20-25 vetítés, 2022-ben már 150 vetítés), illetve kisebbségi rendezvények az anyanyelvi kultúra értékeinek bemutatása céljából.

1. ábra: A Vas vármegyei KSZR által támogatott rendezvények száma (2019–2021)

Forrás: Saját szerkesztés a Berzsenyi Dániel Megyei Hatókörű Városi Könyvtár adatszolgáltatása alapján

2. ábra: A Vas vármegyei KSZR által támogatott rendezvények látogatói száma (2019–2021)

Forrás: Saját szerkesztés a Berzsenyi Dániel Megyei Hatókörű Városi Könyvtár adatszolgáltatása alapján

A múzeum térségi hatása

A Savaria Megyei Hatókörű Városi múzeum tevékenységi területe térségi szintű. Ahogy a fent már hivatkozott kulturális törvény 43. §-a fogalmaz: „A megyei hatókörű városi múzeum feladata a kulturális javak helyi védelmének települési szintet meghaladó, egy megye közigazgatási területére kiterjedő biztosítása.” A Savaria Múzeum szakmai munkáját így Vas vármegyében végzi, a kulturális javakhoz való hozzáférést a vármegye egész közigazgatási területén biztosítja (*Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum Alapító Okirata*, 2020).

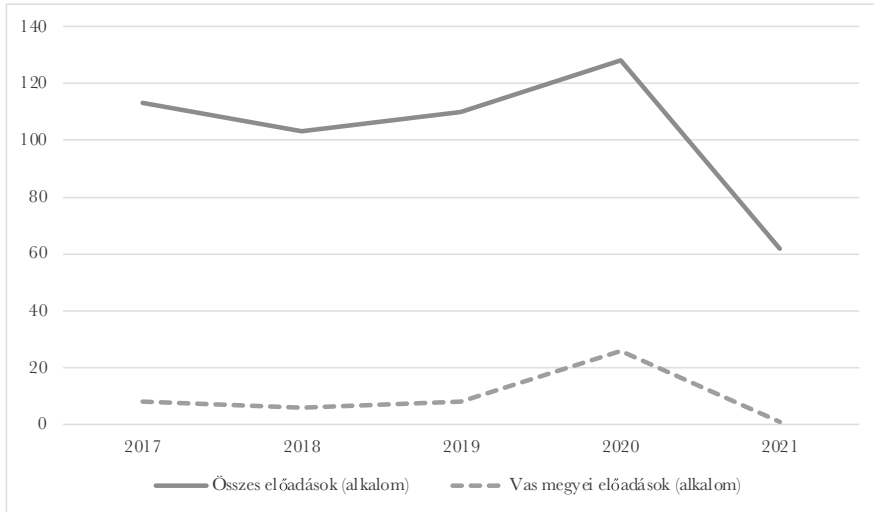
A múzeum fenti feladatai gyűjtési, kutatási tevékenységet jelentenek a vármegye teljes területéről, azonban a munkák jelentős része Szombathelyen valósul meg. Egyes speciális múzeumi feladatok azonban vidéki helyszínen is folynak. Ennek bemutatására a legutolsó, 2021 évi Múzeumi beszámoló című dokumentumot elemeztem. 2021-ben az állományvédel-

mi szakemberek a minisztérium által küldött lista alapján 34 muzeális intézménynél végeztek el helyszínbekjárást és készítettek el javaslatokat. A 34-ből 6 helyszín a Savaria Múzeum és annak tagintézményei voltak, illetve két további helyszín szintén szombathelyi. A többi 26 helyszín a következő településeken volt található: Kőszeg, Körmend, Sárvár, Csempezkopács, Hegyhátszentpéter, Pankasz, Vasvár, Bérbaltavár, Cák, Csöngye, Egyházashetye, Felsőszőlők, Jánosháza, Magyarszombatfa, Ostffyasszonyfa, Őrszentpéter, Peresznye, Szalafő, Szentgotthárd, Vasasszonyfa, Ják, Celldömölk. A muzeális intézmények között találunk városi múzeumot, tájházat, gyűjteményt, emlékszobát, emlékházat, kiállítóhelyet is (*Múzeumi beszámoló*, 2022).

A zenekar térségi hatása

A Savaria Szimfonikus Zenekar által rendelkezésemre bocsájtott, a zenekar előadásait rögzítő táblázatból kiszűrhetők azok az előa-

3. ábra: A Savaria Szimfonikus Zenekar előadásainak és Vas vármegyei területi előadásainak száma (2017–2021)

Forrás: Saját szerkesztés a Berzsenyi Dániel Megyei Hatókörű Városi Könyvtár adatszolgáltatása alapján

dások, amelyek Szombathelyen kívül, Vas megyében kerültek megrendezésre. Az adatokat 2017-től vizsgálom. Ebben az évben összesen 113 előadása volt a szimfonikusoknak, melyből 8 volt a térségi (ez az éves előadásszám 7%-a), mindegyik a vármegye egy-egy vidéki városában (Kőszeg, Szentgotthárd, Kőrmend, Celldömölk és Répcelak). 2018-ban a 103 megtartott koncertből 6 volt térségi (az összes előadás 5,8%-a), Kőszegen, Kőrmenden, Szentgotthárdon és Celldömölkön. 2019-ben 110 koncert került megrendezésre, amelyből 8 vármegyei volt (7%). Ezek Kőszegen, Szentgotthárdon, Celldömölkben, valamint két kisvárosban, Bükön és Vépen, illetve egy faluban, Jákon kerültek megrendezésre. 2020-ban a COVID 19 járvány ellenére 128 előadást tartottak, 26 vidéki előadással. Látható, hogy a vidéki fellépések ebben az évben jelentősen megugrottak és az összes megtartott előadás 20%-át tették ki, Kőszeg, Kőrmend, Celldömölk, Szentgotthárd mellett Sárváron, Vasváron, Acsádon, Hegyfalun, Bükön és Jákon is.

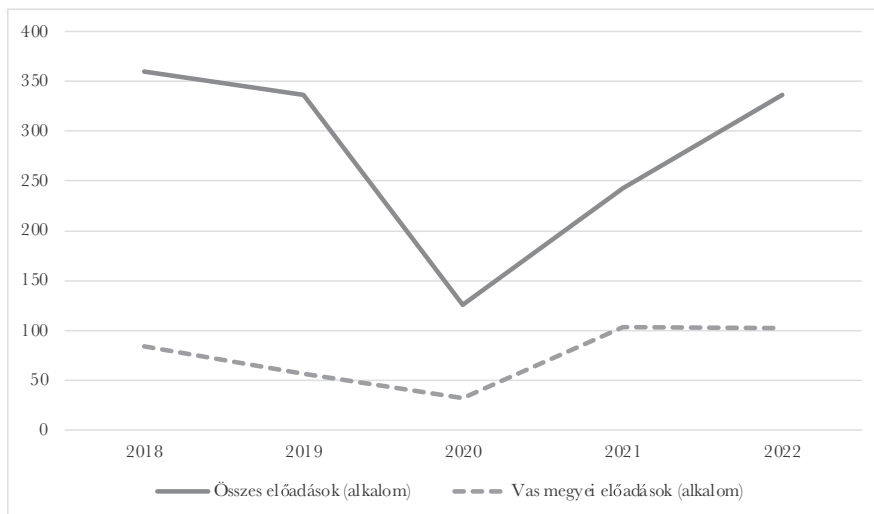
A jelenleg vizsgálható teljes évben, 2021-ben az összes előadás száma jelentősen lecsökkent (62 alkalom), ebből pedig egyetlen Kőszegi előadást tartottak meg a térségben (ez 1,6%-ot jelent). A koncertek számának alakulását a 3. ábrán mutatom be.

A zenekar térségi fellépési lehetőségeit nagyban befolyásolják azok a kulturális színterek, amelyek az adott településen rendelkezésre állnak, azonban a 2020-as év adataiból kitűnik, hogy több olyan kistérségben is megszervezésre kerülhetnek komolyzenei koncertek, amelyek esetében korábban ilyenre nem került sor.

A bábszínház térségi hatása

A zenekarnál is pontosabb statisztikát vezet térségi fellépéseiről a Mesebolt Bábszínház, amely nem csupán az előadások időpontját és helyszínét, de azok címét és nézőszámát is rögzíti. Az adatok 2018-tól 2022-ig állnak rendelkezésemre. 2018-ban 360 előadást tartott

4. ábra: A Mesebolt Bábszínház előadásainak és Vas vármegyei területi előadásainak száma (2018–2022)

Forrás: Saját szerkesztés a Mesebolt Bábszínház adatszolgáltatása alapján

a bábszínház, ebből 84 volt Szombathelyen kívüli vármegyei előadás (az összes előadás 23%-a). 2019-ben 336 megtartott előadásból 57 volt térségi (17%). 2020-ban a pandémia miatt csupán 126 előadás került megtartásra, ebből 32 előadás volt térségi, amely az előadások negyedét tette ki. 2021-ben 243 előadást tartott a Mesebolt Bábszínház, ebből 104 volt Szombathelyen kívüli vármegyei, az összes előadás 43%-a. Láthatjuk, hogy a koronavírus járvány második évében a térségi előadások száma jelentősen megnőtt, és megközelítette az összes előadás felét. 2022-ben visszaállt a korábbi éves előadásszám (336 megtartott előadás), amelynek 30%-a volt térségi (102 alkalom). A bábszínház térségi előadásai tehát jelentős számúak, amely a pandémia időszakában tovább nőtt, és az utolsó vizsgált év tapasztalatából arra lehet következtetni, hogy a járványhelyzet elmúlása után is fontos része a tájoltatás a művészeti intézmény szakmai munkájának (4. ábra).

ÖSSZEFOGLALÁS

Tanulmányomban a városok térségi hatásait vizsgáltam a kulturális területen egy magyarországi vármegyeszékhely, közép-nagyváros, Szombathely példáján keresztül. A városi kulturális rendszer feladatai elsősorban a településen belül valósulnak meg, ám a közgyűjtemények számára törvényi kötelezettség a térségi szolgáltatások nyújtása, a közművelődés esetében pedig a vizsgált időszakban pályázati kötelezettségek merültek fel térségi módszertani központként való működésre (emellett vidéki fióktelep üzemeltetésére is láttunk példát). Az előadóművészeti szervezetek esetében vegyes képpel találkozunk: a kisebb, rugalmasabb művészeti előadások megtartására képes bábszínház előadásainak 30-40%-a vármegyeszékhelyen kívül zajlik, míg a Weöres Sándor Színház nem rendelkezik értelmezhető térségi kapcsolatrendszerrel (a szimfonikus zenekar a kettő között helyezkedik el). A hipotézisemben megfogalmazottak ugyanakkor igazolást nyertek,

és valóban erős a vármegyeszékhely kulturális intézményeinek térségi kisugárzása. Az is kimutatható azonban, hogy ez nem egy egységes városi, illetve városrégiós stratégián alapszik, hanem leginkább az egyes intézményekhez és jogszabályi kötelezettségekhez köthető. Egy szombathelyi kulturális térségi koncepció megalkotásával, melyben a vármegye települései is szerepet kapnak, jelentős mértékben szélesíteni lehetne a hálózatot, mellyel a térség szélesan vett gazdaságfejlesztési esélyei is erősödnének.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A Berzsenyi Dániel Megyei és Városi Könyvtár Szervezeti és Működési Szabályzata* (2015): http://www.bdmk.hu/editor_up2/SZMSZ_2015.pdf
- Baranyai Gábor – Pozsgai Andrea (2015): Szombathely kulturális intézményrendszere és vonzerői. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 4. évf., 4. sz., 98–111.
- Buksó Tibor László (2020): A helyi önkormányzati szolgáltatásszervezés fenntarthatósága. *Polgári Szemle*, 16. évf., 4–6. sz., 109–119.
- Cerisola, Silvia – Panzera, Elisa (2021): Cultural and Creative Cities and Regional Economic Efficiency: Context Conditions as Catalyzers of Cultural Vibrancy and Creative Economy. *Sustainability*, 13, 7150. Doi: <https://doi.org/10.3390/su13137150>
- Fábián Attila – Tóth Balázs István (2011): A hazai kistérségek kulturális teljesítménye. In: Kocziszky, György–Szakály, Dezső (szerk.): *Tudásalapú társadalom - Tudásteremtés - Tudástranszfer - Értékrendváltás: VIII. Nemzetközi tudományos konferencia. Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc*
- Fekete Dávid* (2017): A nagyvárosi régiók fenntarthatósága az EU-ban. *Polgári Szemle*, 13. évf., 4–6. sz., 111–123.
- Horváth Zoltán* (2023): *Területi politika kulturális beruházásokon keresztül – Modern Városok Program kulturális fejlesztési kísérletei három nyugat-magyarországi megyeszékhelyen. Településföldrajzi Tanulmányok*, 10. évf., 1–2. sz., 104–116.
- Lentner Csaba (2019): Önkormányzati pénz és vagyongazdálkodás. Dialóg Campus Kiadó, Budapest

- Múzeumi beszámoló (2022): <https://www.szombathely.hu/kozgyules/e-bizottsag/download.93746/>
- Pongrácz Attila – Szetykó György – Vehrer Adél* (2022): *Megváltó kihívások az oktatásban a robotizáció terjedése miatt. In: Borbély Katalin és Filep Bálint (szerk.): Közjeherviselés a digitális jólétben. Ludovika Egyetemi Kiadó, Budapest.*
- Rechnitzer János – Smahó Melinda (2011): *Területi politika. Akadémiai Kiadó, Budapest*
- Rechnitzer János (2019): Nagyvárosok a magyar területi politikában és területfejlesztésben a rendszerváltozástól napjainkig. *Tér és Társadalom*, 33. évf., 1. sz., 3–26.
- Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum Alapító Okirata* (2020): http://muzeum.savariamuseum.hu/editor_up/Pdf/26_6_2020_Uj_Alapito_Okirat_2020_oktober_9.pdf
- Somlyódiné Pfeil Edit (2008): A városi térségek a közigazgatási struktúra és a „governance” keresztmetszetében. *Tér és társadalom*, 22. évf., 1. sz., 27–43.
- Somlyódiné Pfeil Edit (2019): *A városok szerepe a területi kormányzásban. Nemzeti Köszolgálati Egyetem, Budapest*
- Szombathely – A hónap városa legyen a jelen valósága. Szombathely a III. évezred 3. évtizedében* (2020). <https://m.szombathely.hu/onkormanyzat/koncepcioik-tervek/projektek/d195720/> (Letöltve: 2023. december 14.)
- Szombathely Megyei Jogú Város Önkormányzata Közgyűlésének 5/2020. (III. 5.) önkormányzati rendelete a helyi közművelődési feladatok ellátásáról* (2020). <https://net.jogtar.hu/rendelet?council=szombathely&dbnum=197&docid=A2000005.SZH&searchUrl=/rendelet-kereso/gyors%3Focouncil%3Dszombathely>
- Vehrer, Adél (2016): Environmental consciousness and intergenerational learning. *Modern Science*, No. 1. Prague. 82-97.
- Vehrer Adél (1997): Határmenti együttműködések. In: *Határmenti együttműködés a felsőoktatásban. Buda Mariann–Kozma Tamás (szerk) Acta Paedagogica Debrecina. A Kossuth Lajos Tudomány-egyetem Neveléstudományi Tanszékének Közleményei. XCVI. Debrecen. 67-88.*
- Vehrer Adél – Papp Bálint (2020): Területi alapon szerveződő közösségek a Rábavidéken. *Polgári Szemle*, 16. évf. 4-6. sz. 315-326.
1997. évi CXL. törvény a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről. <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700140.tv>